

MONIKA DENEKO
studentka V roku Historii

ŚWIADOMOŚĆ ARCHIWALNA I JEJ PRZEJAWY¹

Archiwa i archiwalia są bardzo ważnym składnikiem dziedzictwa kultury, ale zainteresowanie nimi, ich działalnością oraz świadomość możliwości wykorzystania materiałów archiwalnych wśród społeczeństwa jest bardzo zróżnicowane. „A przecież to archiwa troszczą się o ochronę dorobku narodowego, kulturowego i cywilizacyjnego. Podstawowym celem archiwów jest pozyskiwanie i udostępnianie obiektów o trwałej wartości historycznej oraz czasowej wartości dokumentacyjnej. Archiwom przyświeca cel: przechowywać maksimum źródeł materialnych, gromadzić dokumenty niepublikowane, występujące w pojedynczych egzemplarzach, opracowywać oraz udostępniać dokumentację archiwalną zainteresowanym”².

Moim zdaniem archiwa i zarządzanie nimi nabiera coraz większego znaczenia w naszym społeczeństwie. W Polsce istnieje obecnie 30 samodzielnych Archiwów Państwowych, (które mają też swoje oddziały zamiejscowe). Każde archiwum ma pewien zasięg terytorialny i gromadzi dokumenty z podległego sobie terytorium. Reformy administracyjne spowodowały, że obecna właściwość archiwów nie pokrywa się z administracyjnym podziałem kraju, co utrudnia ustalenie gdzie znajdują się poszukiwane akta. Rozwiązaniem tego problemu są działające od kilku lat w Internecie na stronie Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych bazy danych PRADZIAD, SEZAM, IZA.

Wykorzystanie technologii komputerowej w dziedzinie informacji spowodowane jest nową sytuacją: mamy nowe społeczeństwo – ludzi lepiej wykształconych i bardziej krytycznych wobec rzeczywistości. Są to ludzie zainteresowani jakością życia, problemami dotyczącymi demo-

¹ Artykuł jako referat został wygłoszony na IX Ogólnopolskim Zjeździe Studentów Archiwistyki w Toruniu w dniu 27 kwietnia 2006 r.

² M. Glogier, *Kartka z dziejów Archiwum AP (I)*, „Konspekt”, nr 19, lipiec-sierpień 2004, s. 1.

kracji i dostępu do informacji. Rośnie ich zainteresowanie historią, wyjaśnienie przeszłości, zarówno bliskiej, jak i bardziej odległej, analiza ciągów wydarzeń politycznych, gospodarczych i społecznych, a do tego potrzebny jest dostęp do materiałów archiwalnych. W dzisiejszym społeczeństwie rozwój technologii doprowadził do produkcji olbrzymiej ilości informacji oraz pozwolił na przekazywanie danych za pomocą różnych sieci. Dlatego niezwykle ważna jest możliwość wykorzystywania dokumentów-archiwaliów przez społeczeństwo³.

Zainteresowanie dokumentacją archiwalną z każdym rokiem jest coraz większe. „Udostępnianie dokumentacji archiwalnej związane jest z działalnością pracowników archiwów, która wymaga dobrego przygotowania zawodowego, wykształcenia i znajomości bieżących zadań, jakie znajdują się w toku realizacji, przez środowiska nauki i techniki, ochrony zabytków, kultury i oświaty oraz gospodarki. Archiwiści odpowiedzialni są za prawidłowe funkcjonowanie usług archiwalnych powinni tak doskonalić swoją metodę pracy, by użytkownik przybywający do archiwum miał nie tylko pomoc, ale inspirację do dalszych badań. Ta sprawa wiąże się z problemem szerokiego popularyzowania zasobu, w celu pozyskania coraz szerszego grona użytkowników spośród tych kręgów środowisk, które obecnie jeszcze nie zawsze w pełni doceniają wartość dokumentacji archiwalnej”⁴.

„Dokumenty przechowywane w archiwach państwowych udostępniane są do celów naukowo-badawczych, urzędowych, popularyzacji nauki i kultury narodowej oraz dla osób prywatnych. [...] Z materiałów archiwalnych można korzystać w pracowni naukowej archiwum”⁵. „Osoby korzystające z materiałów archiwalnych obowiązane są do przestrzegania regulaminu pracowni naukowych w archiwach i mogą korzystać z inwentarzy, spisów, rejestrów, skorowidzów i innych pomocy potrzebnych do wykonania pracy”⁶.

W celu ukazania roli i znaczenia państwowej służby archiwalnej w Polsce organizowane są sympozja, konferencje oraz zebrania. Zadaniem tych przedsięwzięć jest przedstawienie możliwości wykorzystania archiwów oraz ich zasobów. Duże znaczenie w działalności Archiwum Państwowego w Siedlcach jak i w innych miastach odgrywa popularyzacja zasobu. Archiwum jest inicjatorem, organizatorem, współorganizatorem wielu wystaw historycznych, organizowanych w ramach Tygodnia

³ C. Gränström, *Spoleczny dostęp do informacji archiwalnej*, „Archeion”, t. CI, 2000, s. 25-29.

⁴ T. Walichnowski, *Kierunki rozwoju archiwistyki polskiej*, Warszawa-Łódź 1979, s. 47.

⁵ Ibidem, s. 54.

⁶ Ibidem, s. 56.

Archiwów lub wielu ważnych rocznic narodowych. Archiwum Państwowe w Siedlcach w celu poszerzenia kręgu użytkowników organizuje wystawy obrazujące dzieje Siedlec, prezentuje najciekawsze dokumenty i fotografie (m.in. królewski dokument pergaminowy z 1764 r., odnawiający przywilej lokacyjny dla miasta). Organizowane są również pokazy najciekawszych materiałów archiwalnych dla młodzieży szkolnej i studentów.

Przez ostatnie pół wieku zaznaczył się stały wzrost znaczenia Archiwum jako placówki naukowo-badawczej, a co za tym idzie to wzrost liczby korzystających z zasobu archiwalnego. Najliczniejszą grupę zawodową wśród korzystających z zasobu są historycy, nauczyciele, geodeci, historycy sztuki, urzędnicy państwowi i samorządowi, a przede wszystkim studenci.

Również Archiwum Państwowe w Siedlcach nie narzeka na liczbę użytkowników. Archiwum to zostało powołane w 1950 r. przez Wydział Archiwów Państwowych na mocy Zarządzenia Ministra Oświaty z 21 lipca 1950 r. W pierwszych latach istnienia Archiwum skupiało się na gromadzeniu rozproszonych materiałów archiwalnych. Szczególnie prężną działalność wykazano w zakresie nadzoru nad ukształtowaniem zasobu archiwalnego. Potrzeby badawcze zmuszały pracowników do jak najszybszego udostępniania archiwaliów. Zasób Archiwum Państwowego w Siedlcach tworzą: akta miast i sądów, akta hipoteczne, akta przedsiębiorstw i administracji gospodarczej⁷.

Około 80% odwiedzających pracownię to mieszkańcy Siedlec i powiatu siedleckiego. Do lat dziewięćdziesiątych przeszło 50% udostępnionych archiwaliów to akta wytworzone przed rokiem 1918. W ostatnich latach znacznie wzrosło zainteresowanie historią najnowszą (dwudziestolecie międzywojenne i PRL). Akta wykorzystywane są do badań genealogicznych, historii miejscowości, placówek oświatowych i innych zakładów pracy oraz obiektów zabytkowych. Wzrosło również zainteresowanie historią społeczno-gospodarczą i religijną. APS na przełomie lat 80-tych i 90-tych przejęło akta hipoteczne i dokumentację geodezyjno-kartograficzną, co spowodowało wzrost poszukiwań w sprawach majątkowych przez przedstawicieli urzędów i osoby prywatne.

Ostatnie lata XX w. charakteryzowały się wielkim wzrostem (o ponad 50%) liczby użytkowników Archiwum Państwowego w Siedlcach. Świadczy to o rosnącym zainteresowaniu zasobem tej instytucji.

⁷ *Informator o zasobie, Archiwum Państwowe w Siedlcach*, oprac. J. Kuligowski, W. Więch-Tchórzewska, Siedlce 1997.

O ponad 100% wzrosła liczba użytkowników przeprowadzających badania naukowe. Zjawisku temu towarzyszy też bardzo poważne, 63% zwiększenie liczby jednostek archiwalnych wykorzystywanych na potrzeby badań naukowych. Popularnością cieszyły się również akta dotyczące spraw własnościowych, hipotecznych, geodezyjnych, notarialnych oraz akta związane ze stanem prawnym posiadania. Poza archiwaliami korzystający z pracowni naukowej mogli zainteresować się zbiorami bibliotecznymi AP. Wykorzystywano głównie publikacje dotyczące historii regionalnej, heraldyczne, przewodniki i informatory (zwłaszcza archiwalne), prasę regionalną.

Pierwsze lata XXI w. to kolejny wzrost użytkowników. Podobnie jak w ubiegłych latach najliczniejszą grupę użytkowników stanowiły osoby prowadzące badania naukowe. Utrzymuje się tendencja wzrostowa, jeśli chodzi o poszukiwania własnościowe oraz o badania genealogiczne. Materiały archiwalne udostępniono m.in. do prac habilitacyjnych i doktorskich, najliczniejszych prac magisterskich. Pozostałe prace to przede wszystkim kwerendy naukowe, badania źródła historycznego prowadzone przez studentów oraz prace seminaryjne, licencjackie i związane z publikacjami.

Inną formą udostępniania zasobu, z którego może korzystać społeczeństwo, są kwerendy, czyli udostępnianie informacji w oparciu o poszukiwania źródłowe. Użytkownik nie ma wówczas bezpośredniego kontaktu z aktami. Rozróżniane jest wiele rodzajów kwerend m.in. naukowe, genealogiczne, własnościowe, socjalne, na potrzeby urzędów i in. obejmujące zaświadczenia o zatrudnieniu i wynagrodzeniu, zaświadczenia o zameldowaniu itp.

„Osoby prywatne poszukują zaświadczeń o pracy, odpisów świadectw szkolnych, wyciągów z aktów stanu cywilnego, wyciągów hipotecznych. Szeregi tych interesantów stale wzrasta, gdyż nie zdołaliśmy wciąż wytworzyć w społeczeństwie nawyku do właściwego przechowywania własnych archiwaliów osobowych”⁸.

Dobrze jest również zwrócić uwagę na obecnie panującą modę na poszukiwania genealogiczne naszych korzeni rodowych. Zainteresowanemu społeczeństwu przydatne są księgi zwane potocznie metrykalnymi.

Istnieją dwa rodzaje tych ksiąg:

- Metrykalne Księgi Kościelne – prowadzone przez parafię różnych wyznań, rejestrujące chrzty, małżeństwa i zgony wyznawców danej

⁸ S. Pańków, *Archiwa*, Warszawa 1975, s. 108.

religii do swoich celów i na podstawie przepisów wydanych przez dany kościół czy związek wyznaniowy, oraz

- Księgi Aktów Stanu Cywilnego – prowadzone przez urzędy stanu cywilnego.

Księgi przechowywane są w całości i przeważnie na miejscu w parafii czy w archiwum diecezjalnym, zależnie od przepisów obowiązujących w danej diecezji. W archiwach państwowych można również znaleźć inne dokumenty zawierające informacje o konkretnych osobach. Są to spisy mieszkańców danej miejscowości, spisy osób jakiegoś wyznania zamieszkujących na danym terytorium czy wykaz uczniów jakiejś szkoły. Każdy użytkownik może wynotować z akt potrzebne informacje. Kserowanie uzależnione jest od stanu fizycznego księgi i od formy zapisu. Archiwa wykonują odpisy wierzytelne z akt na pisemny umotywowany wniosek zainteresowanego.

W Archiwum Państwowym w Siedlcach akta metrykalne dominują wśród udostępnianych jednostek, podobnie jak wśród jednostek wypożyczanych. Z każdym rokiem zwiększa się ilość jednostek archiwalnych wypożyczanych poza archiwum. Są to głównie mikrofilmy stanu cywilnego.

Można stwierdzić, że zainteresowanie zasobem archiwalnym jest ciągle wzrastające w społeczeństwie. Na podstawie sprawozdań Archiwum Państwowego w Siedlcach wysuwam wnioski, że pierwszą wizytę oraz zapoznanie się z terminologią, składa się podczas studiów. Następnie w trakcie badań naukowych archiwalia stanowią podstawowe źródło wiedzy. Poważny procent bywalców archiwalnych stanowią architekci, dziennikarze, planiści, filmowcy oraz przewodnicy turystyczni. „Wszyscy szukają źródeł informujących o wydarzeniach i o układzie stosunków w minionych latach, a także realiach dawnego życia”⁹.

Cały zasób archiwalny przechowywany w archiwach, całość bogactwa narodowego w postaci zachowanych i wytworzonych dokumentów ma znaczenie użytkowe i już przeznaczony do wykorzystania przez społeczeństwo. System informacyjny o posiadanych materiałach, którym dysponują archiwa, jest przygotowany i udoskonalany pod kątem bieżących oraz przyszłych użytkowników.

⁹ Ibidem.